

Rozdział III. Okoliczności wyłączające albo ograniczające karalność

Spis treści

	Nb
§ 16. Uwagi ogólne	1
§ 17. Ustawowe klauzule niekaralności	18
§ 18. Przedawnienie	68
§ 19. Immunitety	110
I. Zagadnienia wstępne	110
II. Immunitet materialny	114
III. Immunitet formalny	116
1. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej	121
2. Posłowie i senatorowie	122
3. Sędziowie sądów powszechnych	128
4. Sędziowie sądów wojskowych	130
5. Sędziowie Sądu Najwyższego	132
6. Sędziowie sądów administracyjnych	133
7. Sędziowie Trybunału Konstytucyjnego	134
8. Sędziowie Trybunału Stanu	136
9. Prokuratorzy	137
10. Adwokaci	140
11. Radcowie prawni	141
12. Prezes Najwyższej Izby Kontroli	142
13. Prezes Instytutu Pamięci Narodowej	143
14. Generalny Inspektor Ochrony Danych Osobowych	144
15. Rzecznik Praw Obywatelskich	145
16. Rzecznik Praw Dziecka	146
17. Przedstawiciele dyplomatyczni i przedstawiciele personelu misji dyplomatycznej	147
18. Urzędnicy i pracownicy konsularni	150
§ 20. Częściowe lub całkowite darowanie kary	152
I. Uwagi wstępne	152
II. Odstąpienie od ukarania	154
1. Geneza instytucji	154
2. Odstąpienie od ukarania w KK z 1932 r. i KK z 1969 r.	156
3. Odstąpienie od ukarania w obowiązującym KK	159
4. Charakter prawny i istota odstąpienia od ukarania	169
5. Zakres odstąpienia od ukarania	176
A. Częściowe darowanie kary	176
a. Odstąpienie od wymierzenia kary	176
b. Odstąpienie od orzeczenia środka karnego lub innego środka	190
B. Całkowite darowanie kary	193
III. Ułaskawienie i amnestia	200

1. Regulacja	200
2. Istota	202
3. Zakres darowania kary	205
A. Ułaskawienie	205
B. Amnestia	209
§ 21. Zatarcie skazania	211
I. Istota i cel instytucji zatarcia skazania	211
II. Cele i mechanizmy funkcjonowania Krajowego Rejestru Karnego	217
III. Wyłączenie możliwości zatarcia skazania	222
IV. Przesłanki i mechanizmy zatarcia skazania	225
V. Zasada jednoczesności zatarcia wszystkich skazań	237

Literatura do § 16: *K. Banasik*, Przedawnienie w prawie karnym w systemie kontynentalnym i anglosaskim, Warszawa 2014; *A. Barczak-Oplustil, J. Raglewski*, Praktyczne aspekty przedawnienia karalności czynu, PiP 2011, Nr 4; *Cieślak*, Polskie prawo karne, 1994; *M. Cieślak, Z. Doda*, Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie postępowania karnego (I półrocze 1974 r.), Pal. 1975, Nr 3; *Z. Ćwiakalski, A. Zoll*, Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego z zakresu prawa karnego materialnego za I półrocze 1984 r., NP 1985, Nr 6; *Gardocki*, Prawo karne, 2011, 2015; *Giezek*, Komentarz KK, 2012; *T. Grzegorzczak*, Kodeks karny skarbowy. Komentarz, Warszawa 2006; *Grześkowiak, Wiak*, Komentarz KK, 2015; *P. Góralski*, O wątpliwościach dotyczących „okoliczności wyłączającej ukaranie sprawcy czynu zabronionego” jako przesłance zastosowania przepadku tytułem środka zabezpieczającego, PS 2009, Nr 11–12; *A. Kiełtyka, J. Paśkiewicz, M. Rogalski, A. Ważny*, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz, Warszawa 2009; *Królikowski, Zawłocki*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 2, 2010; *Królikowski, Zawłocki*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 2, 2015; *M. Kulik*, Przedawnienie karalności i przedawnienie wykonania kary w polskim prawie karnym, Warszawa 2014; *Marek*, Prawo karne, 2006; Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami, Warszawa 1997; *K. Postulski*, Glosa do uchw. SN z 13.3.1984 r., VI KZP 47/83, NP 1985, Nr 3; *K. Postulski, M. Siwek*, Przepadek w polskim prawie karnym, Kraków 2004; *J. Raglewski*, Podstawy orzekania środków zabezpieczających o charakterze administracyjnym w kodeksie karnym z roku 1997, Prok. i Pr. 2002, Nr 4; *tenże*, Model nadzwyczajnego złagodzenia kary w polskim systemie prawa karnego (analiza dogmatyczna w ujęciu materialnoprawnym), Kraków 2008; *Rejman*, Komentarz KK, 1999; *Stefański*, Komentarz KK, 2015; *Śliwiński*, Polskie prawo karne, cz. ogólna, 1946; *Śliwowski*, Prawo karne, 1979; *Świda*, Prawo karne, 1986; *J. Warylewski*, Orzekanie przepadku rzeczy tytułem środka zabezpieczającego wobec sprawcy czynu zabronionego, Prok. i Pr. 2000, Nr 6; *tenże*, Prawo karne, 2012; *W. Wróbel, A. Zoll*, Polskie prawo karne. Część ogólna, Kraków 2013; *Zoll*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 1, 2012.

Literatura do § 17: *J. Bralczyk* (red.), Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów, Warszawa 2005; *K. Daszkiewicz*, Glosa do uchw. SN z 29.10.2004 r., I KZP 24/04, OSP 2005, Nr 7–8; *taż*, Mały świadek koronny (art. 60 § 3–5 i art. 61 k.k.), cz. 2, Pal. 1999, Nr 5–6; *D. Gajdus*, Czynny żal w polskim prawie karnym, Toruń 1984; *Giezek*, Komentarz KK, 2007, 2012; *tenże*, Przekroczenie granic rzeczywistej oraz mylnie wyobrażonej obrony koniecznej, w: W kręgu teorii i praktyki prawa karnego (pod red. *L. Leszczyńskiego, E. Skrętowicza, Z. Holdy*), Lublin 2005; *W. Górowski*, Zastępcze macierzyństwo a prawo karne – ocena obecnego stanu prawnego, CzPKiNP 2011, Nr 1; *S. Hoc*, Szpiegostwo w nowym Kodeksie karnym, WPP 1998, Nr 1–2; *W. Józwicki*, O pojmowaniu dobrovolności jako warunku czynnego żalu, RPEiS 2008, Nr 1; *J. Kaczmarek, M. Kierszka*, Porwania dla okupu, Warszawa 2008; *C. Kamiński*, „Mały świadek koronny” (art. 60 § 3 k.k.), w: Przemocność zorganizowana. Świadek koronny. Terroryzm w ujęciu praktycznym (pod red. *E. Pływaczewskiego*), Kraków 2005; *P. Kardas*, Okoliczności wyłączające przestępność czynu lub karalność zachowania a konstrukcja czynu ciągłego, Prok. i Pr. 2008, Nr 1; *tenże*, Szko-

da majątkowa jako znamię przestępstwa nadużycia zaufania, Prok. i Pr. 1996, Nr 7–8; *M. Klepner*, Klauzule bezkarności w polskim prawie karnym, Pal. 2001, Nr 9–10; *W. Kubala*, Problematyka czynnego żalu w orzecznictwie Sądu Najwyższego, Problemy Praworządności 1981, Nr 3; *Ma-karewicz*, Prawo karne, 1924; *Marek*, Komentarz KK, 2010; *Mozgawa*, Praktyczny komentarz KK, 2013; *C. Nowak*, Szczególne przypadki bezkarności sprawców przestępstwa, w: Zmiany w polskim prawie karnym po wejściu z życie Kodeksu karnego z 1997 r. (pod red. *T. Bojarskiego*), Lublin 2006; *J. Nowotny*, Dobrowolne zaniechanie i czynny żal, Lwów 1911; *O. Górniok*, Prawo karne gospodarcze. Komentarz, Toruń 1997; *P. Palka*, Z problematyki „czynnego żalu” w przestępstwie łapownictwa, WPP 2004, Nr 3; *Z. Papierkowski*, Glosa do wyr. z 14.9.1967 r., NP 1968, Nr 7–8; *J. Paśkiewicz*, Problematyka wybranych klauzul niepodlegania karze, w: Zmiany w polskim prawie karnym po wejściu w życie Kodeksu karnego z 1997 roku (pod red. *T. Bojarskiego*, *K. Nazar*, *A. Nowosad*, *M. Szwarczyka*), Lublin 2006; *L. Peiper*, Komentarz do Kodeksu karnego i Prawa o wykroczeniach, Kraków 1936; *P. Poniatowski*, Czynny żal sprawy usiłowania, cz. 1, Pal. 2015, z. 5–6; *tenże*, Czynny żal sprawy usiłowania, cz. 2, Pal. 2015, z. 9–10; *J. Raglewski*, Dobrowolne odstąpienie od czynu, jako przesłanka instytucji czynnego żalu, Prok. i Pr. 1997, Nr 3; *tenże*, Czynny żal sensu largo, Jur. 1999, Nr 6; *tenże*, Czynny żal po popełnieniu przestępstwa „prania brudnych pieniędzy”, Pal. 2000, Nr 2–3; *tenże*, Model nadzwyczajnego złagodzenia kary w polskim systemie prawa karnego (analiza dogmatyczna w ujęciu materialnoprawnym), Kraków 2008; *G. Rejman*, W kwestii dobrowolnego odstąpienia od usiłowania, NP 1969, Nr 3; *A. Spotowski*, O odstąpieniu od usiłowania, PiP 1980, Nr 6; *R.A. Stefański*, Bezkarność sprawcy czynu korupcji, w: W kręgu teorii i praktyki. Księga poświęcona pamięci prof. A. Wąska (pod red. *L. Leszczyńskiego*, *E. Skrętowicza*, *Z. Holdy*), Lublin 2005; *tenże*, Przegląd uchwał Izby Karnej oraz Wojskowej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego materialnego, prawa karnego wykonawczego, prawa karnego skarbowego i prawa wykroczeń za 2004 r., WPP 2005, Nr 1; *M. Szczepaniec*, Przekroczenie granic obrony koniecznej motywowane strachem albo wzburzeniem usprawiedliwionym okolicznościami, Prok. i Pr. 2000, Nr 9; *M. Szerer*, „Dobrowolne” odstąpienie od usiłowania, NP 1977, Nr 5; *E. Szwedek*, Glosa do wyr. SN z 1.7.1975 r., III KR 367/74, OSPiKA 1976, Nr 12; *A.R. Światłowski*, Kompensacyjna funkcja czynnego żalu w kodeksie karnym z 1997 r., CzPKiNP 2002, Nr 2; *K. Tkaczyk*, Instytucja czynnego żalu w prawie karnym w aspekcie prawno-porównawczym, Przemyśl 2008; *A. Wąsek*, Stan konieczności w części ogólnej projektu k.k., w: Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci prof. M. Cieślaka (pod red. *A. Gubińskiego*, *S. Waltosia*, *Z. Dody*, *L.K. Paprzyckiego*, *Z. Wrony*, *A. Światłowskiego*, *J. Rybaka*), Kraków 1993; *Wolter*, Nauka, 1973; *W. Wróbel*, Opinia z 28.1.2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny i zmianie innych ustaw, Druk sejmowy Nr 1394, www.sejm.gov.pl; *W. Wróbel*, *A. Zoll*, Polskie prawo karne. Część ogólna, Kraków 2013; *W. Zalewski*, „Mały świadek koronny” – problemy z konstrukcją instytucji, GSP-PO 2005, Nr 1–2; *A. Zdanowska*, Bezkarność przekupstwa, Prok. i Pr. 2010, Nr 9; *B. Ziajka*, Przekroczenie granic obrony koniecznej jako wynik strachu lub wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami zamachu, w: Nowa kodyfikacja prawa karnego, t. 21 (pod red. *L. Boguni*), Wrocław 2007; *Zoll*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 1, 2012; *Zoll*, Komentarz KK, cz. szczególna, t. 2, 2013; *Zoll*, Komentarz KK, cz. szczególna, t. 3, 2016.

Literatura do § 18: *A. Balon*, Zmiana przepisów o przedawnieniu karalności a zakaz retroakcji. Problemy aksjologiczne i interpretacyjne, PiP 2006, Nr 11; *K. Banasik*, Karnoprawne normy przedawnienia w prawie międzynarodowym, Prok. i Pr. 2011, Nr 7–8; *tenże*, Zrzeczenie się przedawnienia przez oskarżonego, Prok. i Pr. 2012, Nr 3; *A. Barczak-Oplustil*, *J. Raglewski*, Praktyczne aspekty przedawnienia karalności czynu, PiP 2011, Nr 4; *Bojarski*, Komentarz KK, 2011; *J. Cza-bański*, *M. Warchoł*, Przerwa i zawieszenie biegu przedawnienia – uwagi de lege ferenda, Prok. i Pr. 2007, Nr 10; *Z. Ćwiakalski*, O niektórych pojęciach związanych z wymiarem kary, NP 1989, Nr 4; *tenże*, Wybrane zagadnienia przedawnienia przestępstw, w: Czas i jego znaczenie w prawie karnym (pod red. *J. Warylewskiego*), Gdańsk 2010; *Filar*, Komentarz KK, 2010;

B. Janusz-Pohl, Spoczywanie biegu terminu przedawnienia karalności a ochrona immunitetowa, PS 2010, Nr 2; *A. Jezusek*, Przedawnienie karalności zbrodni komunistycznych w świetle uchwały SN z dnia 25 maja 2010 r. w sprawie o sygn. akt I KZP 5/10, CzPKiNP 2010, z. 3; *P. Kardas*, Zasady odpowiedzialności za przestępstwo popełnione w warunkach ciągłości w świetle regulacji nowego polskiego Kodeksu karnego z 1997 r., CzPKiNP 1999, z. 1; *R. Kmiecik*, Glosa do uchw. SN z 30.8.2007 r., SNO 44/07, PiP 2008, Nr 7; *tenże*, „Spoczywanie” przedawnienia karalności przestępstw, PiP 2010, Nr 9; *tenże*, Z problematyki przedawnienia w warunkach współdziałania przestępczego (w świetle art. 102 k.k.), w: *Zmiany w polskim prawie karnym po wejściu w życie k.k. z 1997 r.* (pod red. *T. Bojarskiego, K. Nazara*), Lublin 2006; *Królikowski, Zawłocki*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 2, 2011; *M. Kulik*, Przedawnienie karalności przestępstw ściganych z oskarżenia prywatnego, Prok. i Pr. 2013, Nr 7–8; *P. Łojko*, Przedawnienie w prawie karnym, Jur. 2011, Nr 7–8; *Marek*, Komentarz KK, 1999; *K. Marszał*, Glosa do uchw. SN z 30.8.2007 r., SNO 44/07, WPP 2008, Nr 3; *Mozgawa*, Praktyczny komentarz KK, 2013; Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami, Warszawa 1997; *E. Plebanek*, Klika uwag o przedawnieniu przestępstw prywatnoskargowych na marginesie wyroku SN z 13.5.2009 r., II KK 78/09, CzPKiNP 2010, Nr 3; *Ł. Pohl*, Prawo karne. Wykład części ogólnej, Warszawa 2013; *M. Przeszelski*, Przedawnienie wykonania kary orzeczonej wyrokiem łącznym, WPP 2014, Nr 1; *Rejman*, Komentarz KK, 1999; *Sakowicz*, Komentarz KPK, 2012; *S. Waltoś*, Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2003; *J. Wojciechowska*, O wyłączeniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości, w: *Przestępstwo – kara – polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70. Rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmaraka* (pod red. *J. Giezka*), Kraków 2006; *W. Wróbel*, Glosa do uchw. SN z 30.8.2007 r., SNO 44/07, PiP 2008, Nr 7; *W. Wróbel, A. Zoll*, Polskie prawo karne. Część ogólna, Kraków 2010; *Zoll*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 1, 2012.

Literatura do § 19 : *M. Chmaj*, Immunitet parlamentarny w Polsce. Stan obecny i perspektywy zmian, Warszawa 2009; *K. Grajewski*, Konstytucyjna i ustawowa regulacja zakresu przedmiotowego nietykalności parlamentarnej, PSejm 2002, Nr 1; *J. Grajewski, K. Grajewski*, Immunitet parlamentarny na tle obowiązujących przepisów prawa karnego procesowego, cz. 1, PS 1993, Nr 1; *A. Herzog*, Postępowanie w sprawach o uchylenie immunitetu prokuratorskiego – stan prawny i praktyka, Prok. i Pr. 2008, Nr 4–5; *B. Janusz-Pohl*, Immunitety w polskim postępowaniu karnym, Warszawa 2009; *K. Klugiewicz*, Jeszcze kilka słów o immunitecie sędziowskim – uwagi na marginesie postanowienia SN z 15.3.2011 r. (WZ 8/11), IE 2012, Nr 1; *W. Kozielowicz*, Odpowiedzialność dyscyplinarna sędziów, Warszawa 2005; *W. Michalski*, Immunitety w polskim procesie karnym, Warszawa 1970; *M. Mitera, M. Rojewski, E. Rojowska*, Ustawa o prokuraturze. Komentarz, Warszawa 2011; *E. Skrętowicz*, Kilka uwag o immunitecie prokuratorskim, PS 1993, Nr 2; *R.A. Stefański*, Immunitet prokuratorski, Prok. i Pr. 1997, Nr 2; *J. Strzelecka* (red.), Immunitet parlamentarny w państwach członkowskich Wspólnoty Europejskiej i w Parlamencie Europejskim, Warszawa 1993; *R. Tokarczyk*, Zarys przedmiotu etyki adwokata, PS 2005, Nr 7–8; *S. Twardowski*, Wybrane zagadnienia statusu uczestników procesu karnego korzystających z ochrony formalnego immunitetu prokuratorskiego, w: *Przestępczość zorganizowana, świadek koronny, terroryzm – w ujęciu praktycznym* (pod red. *E.W. Pływaczewskiego*), Kraków 2005.

Literatura do § 20: *J. Aker*, Łaska, w: *Encyklopedia podręczna prawa karnego*, t. 2 (pod red. *W. Makowskiego*), Warszawa 1931; *Andrejew*, Prawo karne, 1971; *Andrejew, Świda, Wolter*, KK z komentarzem, 1973; *J. Bafia*, Wzbogacenie środków zwalczania drobnej przestępczości, PiP 1968, Nr 4–5; *Bafia, Mioduski, Stewierski*, Komentarz KK, 1987; *J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak*, Historia ustroju i prawa polskiego, Warszawa 1998; *J. Bednarzak*, Amnestia, Warszawa 1965; *A. Blachnio-Parzych*, Samoistny środek karny jako instrument racjonalnej polityki karnej, w: *Alternatywy pozbawienia wolności w polskiej polityce karnej* (pod red. *J. Jakubowskiej-Hary, J. Skupińskiego*), Warszawa 2009; *Bojarski, Giezek, Sienkiewicz*, Prawo karne, 2015;

K. Buchala, Polityka karna w latach 1970–1975 na tle ogólnych zasad wymiaru kary, ZNIBPS 1978, Nr 9; *tenże*, Prawo karne, 1980; *tenże*, System kar, środków karnych i zabezpieczających w projekcie kodeksu karnego z 1990 r., PiP 1991, Nr 6; K. Buchala, L. Kubicki, Zasady odpowiedzialności karnej w przyszłej konstytucji, PiP 1987, Nr 10; K. Buchala, W. Wolter, Wykład prawa karnego na podstawie kodeksu karnego z 1969 r. Część I, z. 2. Nauka o karze, Kraków 1974; Buchala, Zoll, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 1, 2001; W. Cieślak, Nawiązka w polskim prawie karnym, Gdańsk 2006; Z. Cwiakalski, Materialnoprawne zagadnienia ugody zawartej między podejrzanym a prokuratorem w trybie art. 335 i art. 343 k.p.k., w: Przepiętstwo – kara – polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarka (pod red. J. Giezka), Kraków 2006; K. Daszkiewicz, Nadzwyczajne złagodzenie kary w polskim kodeksie karnym, Warszawa 1976; W. Daszkiewicz, Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne, t. 1, Bydgoszcz 2000; *tenże*, Przepiętstwo czynu jako przesłanka procesu (Uwagi w związku z projektem k.p.k.), PiP 1968, Nr 12; *tenże*, Recenzja książki W.I. Kurlandskiego: Ugołownaja otwietstwiennost' i miery obszczestwiennogo wozdiejstwija (Moskwa 1965), PiP 1967, Nr 4; K. Dudka, Przedmiot ułaskawienia. Zagadnienia wybrane, w: Fiat iustitia perat mundus. Księga jubileuszowa poświęcona Sędziemu Sądowi Najwyższego Stanisławowi Zabłockiemu z okazji 40-lecia pracy zawodowej (pod red. P. Hofmańskiego, przy współpracy P. Kardasa, P. Wilińskiego), Warszawa 2014; T. Dukiet-Nagórska (red.), Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa, Warszawa 2010; Filar, Komentarz KK, 2012; D. Gajdus, Czynniki żalu w polskim prawie karnym, Toruń 1984; Gardocki, Prawo karne, 2010; P. Gensikowski, Aktualne problemy odstąpienia od wymierzenia kary jako klauzuli generalnej (art. 59 k.k.), PS 2009, Nr 7–8; *tenże*, Charakter prawny obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznana krzywdę w świetle projektów nowelizacji kodeksu karnego, w: Reforma prawa karnego materialnego i procesowego z 2015 roku. Wybrane zagadnienia (pod red. D. Kala, I. Zgołińskiego), Warszawa 2015; *tenże*, Instytucja odstąpienia od ukarania przewidziana w art. 343 KPK w świetle projektu Komisji Kodyfikacyjnej, KKSSiP 2012, z. 4; *tenże*, Instytucja orzeczenia środka karnego bez rozprawy, PS 2007, Nr 4; *tenże*, Odstąpienie od wymierzenia kary w polskim prawie karnym, Warszawa 2011; *tenże*, Problematyka podstaw prawnych zwrócenia się do właściwego dowódcy o wymierzenie kary dyscyplinarnej w sprawach o przestępstwa i przestępstwa skarbowe, WPP 2007, Nr 2, Giezek, Komentarz KK, 2012; R. Giętkowski, Hierarchia funkcji karнопrawnego obowiązku naprawienia szkody i jej znaczenie w praktyce, Pal. 2003, Nr 11–12; Z. Gostyński, Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym, Kraków 1999; Z. Gostyński, S. Zabłocki, w: Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. I (pod red. R.A. Stefańskiego, S. Zabłockiego), Warszawa 2003; Góral, Praktyczny komentarz KK, 2005; Górnioł i in., Komentarz KK; Gdańsk 2002/2003; C. Gofroń (red.), Prawo karne. Część ogólna, Lublin 1976; T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz, Warszawa 2008; Grześkowiak, Prawo karne, 2011; Grześkowiak, Wiak, Komentarz KK, 2015; P. Hofmański (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. 2, Warszawa 2007; P. Hofmański, L.K. Paprzycki, Zasady wymiaru kary i środków karnych, w: Nowa kodyfikacja karna. Kodeks karny. Krótkie komentarze, z. 6, Warszawa 1999; M. Jachimowicz, Przedmiotowy zakres prawa łaski, Jur. 2007, Nr 7; *tenże*, Ułaskawienie, Prok. 2006, Nr 3; Z. Jankowski, W. Tomczyk, Amnestia. Komentarz do ustawy z dnia 21 lipca 1984 r., Warszawa 1984; P. Kardas, Konsensualne sposoby rozstrzygnięcia w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego z dnia 10 stycznia 2003 r., Prok. i Pr. 2004, Nr 1; V. Konarska-Wrzošek, Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym, Toruń 2002; *taż*, Modyfikacje w zakresie ustawowych zagrożeń karnych przewidziane w ramach zwykłego sądowego wymiaru kary, w: Nadzwyczajny wymiar kary. Materiały konferencyjne (pod red. J. Majewskiego), Warszawa 2009; *taż*, Pojęcie i rodzaje dyrektyw szczególnych sądowego wymiaru kary, w: SPK, t. 5, 2014; V. Konarska-Wrzošek, T. Oczkowski, J. Skorupka, Prawo i postępowanie karne skarbowe, Warszawa 2010; B. Kolański, Kara grzywny w kodeksie karnym, Prok. i Pr. 1999, Nr 3; R. Koper, Formy i zakres odpowiedzialności karnej oskarżonego w trybie skazania bez rozprawy, SP 2004, Nr 3; *tenże*, Rozstrzygni-

nięcia sądu w przedmiocie wniosku prokuratora o skazanie bez rozprawy, PS 2002, Nr 6; *T. Koziol*, Warunkowe umorzenie postępowania karnego, Warszawa 2009; *Królikowski, Zawłocki*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 2, 2015; *ciż*, Prawo, 2015; *E. Kruk*, Wyrok skazujący sądu pierwszej instancji w trybie art. 335 k.p.k., Kraków 2005; *Z. Kubec*, O sędziowskim wymiarze kary na tle projektu kodeksu karnego, PiP 1968, Nr 7; *J. Kubiak*, Realizacja w praktyce kodyfikacji karnych z 1969 r. Sprawozdanie z sympozjum, NP 1977, Nr 12; *B. Kunicka-Michalska*, Warunkowe umorzenie postępowania karnego w latach 1970–1977, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982; *B. Kunicka-Michalska, J. Wojciechowska*, Przepięstwa przeciwko wolności, wolności sumienia i wyznania, wolności seksualnej i obyczajności oraz czci i nietykalności cielesnej. Rozdziały XXIII, XXIV, XXV i XXVII Kodeks karnego. Komentarz, Warszawa 2001; *J. Kutrzebski*, Warunkowe umorzenie postępowania a odpowiedzialność karna, ZNUJ 1974, Nr 63; *M. Leonie-ni*, Kary dodatkowe w kodyfikacji karnej z 1969 r., NP 1969, Nr 11–12; *L. Leszczyński*, Praworządne stosowanie prawa a klauzula generalna, PiP 1989, Nr 11; *T. Leśko*, System środków karnych, Warszawa 1974; *tenże*, Zmiany w prawie karnym i związane z nimi zadania obrońcy wojskowego, Pal. 1970, Nr 4; *R. Łaszewski*, Wiejskie prawo karne w Polsce XVII i XVIII wieku, Toruń 1988; *K. Łucarz*, Zakaz prowadzenia pojazdów jako środek polityki kryminalnej, Wrocław 2005; *W. Maisel*, Poznańskie prawo karne do końca XVI wieku, Poznań 1963; *J. Majewski*, Materialny element przestępstwa w projekcie kodeksu karnego, PS 1996, Nr 6; *tenże*, Kodeks karny. Komentarz do zmian 2015, Warszawa 2015; *Makarewicz*, Komentarz KK, 1938; *A. Makuch*, Środki karne w projekcie kodeksu karnego a kary dodatkowe w obowiązującym prawie karnym, AUMCS 1991, t. 38; *M. Malecki*, Ustawowe zagrożenie karą i sądowy wymiar kary, w: Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz (pod red. *W. Wróbla*), Kraków 2015; *W. Marcinkowski*, Kodeks karny. Część wojskowa. Komentarz, Warszawa 2011; *tenże*, Nowelizacja trybu dotyczącego wniosku prokuratora o skazanie oskarżonego bez przeprowadzania rozprawy, Prok. 2003, Nr 2; *A. Marek*, Istota i skutki warunkowego umorzenia postępowania karnego, PiP 1970, Nr 12; *tenże*, Kary krótkoterminowe i ich środki zastępcze, GSP 1966, Nr 15; *tenże*, Kodeks karny – zasady odpowiedzialności, nowa polityka karna, MoP 1997, Nr 12; *tenże*, Komentarz KK, 2004, 2007, 2010; *tenże*, Nowy Kodeks karny – zasady odpowiedzialności, nowa polityka karna, MoP 1997, Nr 12; *tenże*, Prawo karne, 2009, 2011; *tenże*, Prawo karne. Część ogólna (według stanu prawnego na dzień 30 maja 1992 r. oraz projektu kodeksu karnego z 1991 r.), Bydgoszcz 1992; *tenże*, Warunkowe umorzenie postępowania karnego, Warszawa 1973; *A. Marek, A. Grześkowiak, M. Filar*, Zarys prawa karnego, Toruń 1978; *M. Melezini*, Samoistne orzeczenie środka karnego. Założenia i rzeczywistość, w: Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarcza (pod red. *L. Pohla*), Poznań 2009; *taż*, Środki karne w ogólności, w: SPK, t. 6, 2016; *A. Michalska-Warias*, Odstąpienie od wymierzenia kary w kodeksie karnym z 1997 r. – zagadnienia wybrane, w: Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu (pod red. *A. Michalskiej-Warias, I. Nowikowskiego, J. Piórkowskiej-Flieger*), Lublin 2011; *Mozgawa*, Praktyczny komentarz KK, 2012; *tenże* (red.), Prawo karne materialne, Warszawa 2009; *A. Murzynowski*, Refleksje na temat instytucji ulaskawienia w świetle aktualnego stanu prawnego, w: Prawo – społeczeństwo – jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu (pod red. *A. Łopatki, B. Kunickiej-Michalskiej, S. Kiewlicza*), Warszawa 2003; *tenże*, Ulaskawienie w Polsce Ludowej, Warszawa 1965; *A. Muszyńska*, Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem, Warszawa 2010; *L.K. Paprzycki*, Recenzja książki V. Kornańskiej-Wrzosek „Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym”, Pal. 2002, Nr 9–10; *S. Paweła*, Krótkoterminowe pozbawienie wolności w systemie środków karnych, NP 1968, Nr 9; *K. Postulski, M. Siwek*, Przepadek w polskim prawie karnym, Kraków 2004; *F. Prusak*, Pociągnięcie podejrzanego do odpowiedzialności w procesie karnym, Warszawa 1973; *S.M. Przyjemski*, Zagadnienie relacji dopełniającej między art. 331 k.k. a art. 61 § 2 k.k., Prok. 2000, Nr 4; *Rejman*, Komentarz KK, 1999; *P. Rogoziński*, Instytucja ulaskawienia w prawie polskim, Warszawa 2009; *Z. Sienkiewicz*, Samoistne orzeczenie środków karnych w nowym

kodeksie karnym, PiP 1997, Nr 6; *taż.*, Z problematyki samoistnej kary dodatkowej, AUWr 1982, t. 17; *Z. Siwik*, System środków penalnych w prawie karnym skarbowym, Wrocław 1986; *E. Skrętowicz*, Odstąpienie od wymierzenia kary jako postać skazania, NP 1980, Nr 6; *tenże*, Wyrok sądu karnego pierwszej instancji. Z problematyki wyrokowania, Lublin 1989; *H. Skwarczyński*, Przyspieszenie procedowania po nowelizacji k.p.k., Jur. 2003, Nr 6; *M. Snitko-Pleszko*, Instytucja ulaskawienia (uwagi de lege lata i postulaty de lege ferenda), PiP 2007, Nr 1; *A. Staczyńska*, Odstąpienie od wymierzenia kary (art. 56 k.k.), ZNIBPS 1979, Nr 12; *taż.*, Samoistna kara dodatkowa w orzecznictwie sądów, NP 1979, Nr 3; *S. Stachowiak*, Ulaskawienie w przepisach k.p.k. z 1997 r., WPP 2000, Nr 2; *B. Stefańska*, Zatarcie skazania w formie aktu łaski, Prok. i Pr. 2009, Nr 1; *R.A. Stefański*, Bezkarność sprawcy przestępstwa czynnej korupcji, w: W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska (pod red. *L. Leszczyńskiego, E. Skrętowicza, Z. Holdy*), Lublin 2005; *tenże*, Kary dodatkowe orzekane samoistnie, Prok. i Pr. 1997, Nr 4; *tenże*, Komentarz KK 2015; *tenże*, Przystępstwo korupcji gospodarczej (art. 296a k.k.), Prok. i Pr. 2004, Nr 3; *tenże*, Środek karny zakazu wstępu na imprezę masową, Prok. i Pr. 2010, Nr 1–2; *tenże*, Ulaskawienie w nowych uregulowaniach, Prok. i Pr. 1997, Nr 9; *tenże*, Wniosek prokuratora o skazanie oskarżonego bez rozprawy, Prok. i Pr. 1998, Nr 2; *tenże*, Zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych, WPP 2010, Nr 2; *R.A. Stefański, S. Zabłocki* (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. 1, t. 3, Warszawa 2004; *S. Steinborn*, Porozumienia w polskim procesie karnym, Kraków 2005; *A.J. Szwarc*, Odstąpienie od wymierzenia kary w prawie wykroczeń, RPEiS 1976, Nr 4; *M. Szymczak* (red.), Słownik języka polskiego, t. 1, Warszawa 1978; *S. Śliwiński*, Dodatek prawno-karny. Odpowiedzi na pytania prawne, PiP 1949, Nr 1; *tenże*, Polskie prawo karne, cz. ogólna, 1946; *Śliwowski*, Prawo karne, 1979; *Świda*, Prawo karne, 1986; *tenże*, Projekt kodeksu karnego z 1968 roku ze stanowiska polityki kryminalnej, PiP 1968, Nr 4–5; *A. Tobis*, Samoistna kara dodatkowa, RPEiS 1973, Nr 3; *S. Walczak*, Litera i duch nowego ustawodawstwa karnego, NP 1970, Nr 1; *J. Waszczyński*, Ewolucja środków penalnych w prawie karnym PRL, SKKiP, t. 1, Warszawa 1974; *tenże*, Kary dodatkowe w nowym kodeksie karnym, PiP 1969, Nr 10; *A. Wąsek*, Krytyczne uwagi do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 maja 2000 roku (P 1/99), dotyczącego warunkowego umorzenia postępowania karnego, w: Nowe prawo procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga pamiątkowa ku czci Prof. Wiesława Daszkiewicza (pod red. *T. Nowaka*), Poznań 1999; *L. Wilk*, Kara dożywotniego pozbawienia wolności a instytucje warunkowego zwolnienia i prawa łaski, Prok. i Pr. 2008, Nr 10; *tenże*, O instytucji ulaskawienia (Uwagi de lege ferenda), PiP 1997, Nr 5; *tenże*, W sprawie uregulowania i stosowania łaski generalnej, Pal. 2002, Nr 5–6; *Wolter*, Nauka, 1973; *tenże*, Od nadzwyczajnego złagodzenia kary do niepodlegania karze (studium analityczne), PiP 1971, Nr 3–4; *W. Wróbel*, Tryb przyspieszony i występki chulikański w projekcie ustawodawczym, Prok. 2006, Nr 3; *R. Zawłocki*, Pojęcie i funkcje społecznej szkodliwości czynu w prawie karnym, Warszawa 2007; *M. Zbrojewska*, Dobrowolne poddanie się karze w kodeksie postępowania karnego, Białystok 2002; *A. Zoll*, „Drobna przestępczość” jako problem dogmatyki prawa karnego i polityki karnej, w: Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia (pod red. *J. Czapskiej, A. Gaberle, A. Światłowskiego, A. Zolla*), Warszawa 2000; *tenże*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 1, 2007, 2012; *tenże*, Materialnoprawna problematyka warunkowego umorzenia postępowania karnego, ZNUJ 1973, Nr 62; *tenże*, Założenia polityki karnej w projekcie kodeksu karnego, PiP 1994, Nr 5.

Literatura do § 21: *K. Banasik*, Zatarcie skazania za przestępstwa o charakterze seksualnym, PiP 2013, z. 9; *G. Bogdan, A. Nita, J. Raglewski, A.R. Światłowski*, Kodeks karny skarbowy. Komentarz, Gdańsk 2007; *Bojarski*, Komentarz KK, 2008; *K. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny*, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2009; *Buchala, Zoll*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 1, 1998; *Gardocki*, Prawo karne, 2007; *Giezek*, Komentarz KK, 2007; *Z. Gostyński*, Z problematyki zatarcia skazania, NP 1970, Nr 5; *R. Góral*, Kodeks karny. Praktyczny komentarz, Warszawa 2007; *Górnioł*, Komentarz KK, 2006; *T. Grzegorzczak*, Kodeks postępo-

wania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz, Warszawa 2008; *Holda, Postulski*, Komentarz KKW, Gdańsk 2005; *P. Kardas*, Zasady odpowiedzialności za przestępstwo popełnione w warunkach ciągłości w świetle regulacji nowego polskiego Kodeksu karnego z 1997 r., CzPKiNP 1999, Nr 1; *R. Krajewski*, Zatarcie skazania w prawie karnym, PiP 2007, Nr 11; *Królikowski, Zawłocki*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 2, 2010; *W. Makar*, Glosa do uchw. SN z 15.12.1987 r., VI KZP 39/87, NP 1989, Nr 5–6; *Marek*, Komentarz KK, 2006; *Mozgawa*, Praktyczny komentarz KK, 2007; *A. Murzynowski*, Ułaskawienie w Polsce Ludowej, Warszawa 1965; *Rejman*, Komentarz KK, 1999; *I. Sepiolo-Jankowska* (red.), Reforma prawa karnego, Warszawa 2014; *B.J. Stefańska*, Zatarcie skazania w formie aktu łaski, Prok. i Pr. 2009, Nr 1; *taż*, Zatarcie warunkowego skazania, Prok. i Pr. 2009, Nr 7–8; *taż*, Zmiany w zakresie zatarcia skazania, w: Reforma prawa karnego (pod red. *I. Sepiolo-Jankowskiej*), Warszawa 2014; *A. Świątkowski, A. Zoll*, Glosa do uchw. SN z 20.6.1980 r., I PZP 13/80, Pal. 1982, Nr 6–7; *S. Tarapata*, Kilka uwag na temat nowelizacji przepisów Kodeksu karnego dotyczących instytucji przedawnienia oraz zatarcia skazania, Pal. 2015, Nr 7–8; *A. Wąsek, M. Kalitowski, Z. Sienkiewicz, J. Szumski, L. Tyszkiewicz*, Kodeks karny. Komentarz, t. 2, Gdańsk 1999; *W. Wróbel*, Komentarz do ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny, w: Nowa kodyfikacja karna. Krótkie komentarze, z. 22, Warszawa 1999; *tenże*, Krytycznie o zaostreniu odpowiedzialności karnej za przestępstwa komunikacyjne, PiP 2001, Nr 7; *A. Zientara*, Sporne problemy dotyczące wyłączenia możliwości zatarcia skazania na podstawie art. 106a k.k., PS 2010, Nr 3; *S. Zimoch*, Glosa do uchw. SN z 15.12.1987 r., VI KZP 39/87, OSPiKA 1989, Nr 1; *tenże*, Glosa do post. SN z 18.2.1978 r., II KO 9/78, OSPiKA 1979, Nr 6; *Zoll*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 1, 2012.

§ 16. Uwagi ogólne

1 W polskim systemie prawa karnego funkcjonuje wiele rozwiązań legislacyjnych, których aplikacja oznacza zaniechanie albo ograniczenie stosowania środków prawnokarnej reakcji wobec sprawcy czynu zabronionego. Unormowania te mają zróżnicowaną charakterystykę jurydyczną, co wynika przede wszystkim z tego, że odnoszą się do różnych przesłanek odpowiedzialności karnej¹. Wskazać tu można chociażby okoliczności wyłączające bezprawność (tzw. kontratypy), czy też okoliczności wyłączające winę. W wypadku okoliczności wyłączających albo ograniczających karalność chodzi o płaszczyznę karalności czynu. Już choćby pobieżna analiza poświęconych tej problematyce wypowiedzi wskazuje na brak jednolitości poglądów w kwestiach terminologicznych oraz kwalifikacji do tych kategorii pojęciowych poszczególnych instytucji².

¹ Żadna z okoliczności wyłączających karalność nie występuje w rozdziale III obowiązującego Kodeksu karnego zatytułowanym „Wyłączenie odpowiedzialności karnej”.

² I tak, przykładowo *S. Śliwiński* (Polskie prawo karne, cz. ogólna, 1946, s. 519–537) do „okoliczności wyłączających karalność przestępstwa” zalicza immunitety materialne, przedawnienie wszczęcia postępowania i wyrokowania, śmierć oskarżonego, abolicję, niepodleganie karze z mocy prawa. Z kolei *M. Cieślak* (Polskie prawo karne, 1994, s. 481–487) określenie „ustanie i ograniczenie reakcji karnej” odnosi do następujących okoliczności materialnoprawnych: ustawowego uchylenia przestępności lub karalności czynu albo ograniczenie karalności, darowanie lub ograniczenie odpowiedzialności w drodze łaski, przedawnienie, zatarcie skazania. Według *L. Gardockiego* (Prawo karne, 2015, s. 187–192) do „zaniechania ukarania sprawcy” zaliczyć należy: niepodleganie karze, abolicję, odstąpienie od wymierzenia kary, warunkowe umorzenie postępowania karnego. Wreszcie *J. Warylewski* (Prawo karne. Część ogólna, 2012, s. 513–525) pisze o „wyłączeniu i redukcji reakcji karnej”, omawiając instytucje abolicji, amnestii, ułaskawienia, przedawnienia i zatarcia skazania.

Pojęcie „okoliczność wyłączająca ukaranie sprawcy czynu zabronionego” funkcjonuje zarówno w języku prawnym, jak i prawniczym, nie będąc zdefiniowanym normatywnie. Ciężar objaśnienia jego znaczenia spoczął zatem na barkach przedstawicieli doktryny prawa karnego i orzecznictwie. Jest przy tym znamienne, że stosunkowo rzadko spotkać można próby skonstruowania syntetycznych formuł definicyjnych. Zazwyczaj bowiem objaśnienie znaczenia prezentowanej kategorii pojęciowej sprowadza się do wymienienia najbardziej typowych unormowań do niej przynależnych. Dla zilustrowania zagadnienia, wskaźmy niektóre z zaproponowanych formuł definicyjnych. „Okoliczności wyłączające ukaranie sprawcy dotyczą tych sytuacji, kiedy mamy do czynienia z czynem zabronionym, a zatem z zachowaniem o znamionach określonych w ustawie karnej (art. 115 § 1 KK), odpowiadającym cechom typu czynu zabronionego pod groźbą kary, kiedy jednak kary tej wymierzyć nie można. Do okoliczności wyłączających ukaranie sprawcy należeć zatem będą wszelkie te sytuacje, w stosunku do których przepis karny posługuje się zwrotem „nie podlega karze”, oraz te, kiedy istnieje niemożność ukarania sprawcy z powodu przedawnienia ścigania i wyrokowania”³. A zatem chodzi o „(...) wszystkie okoliczności wynikające z przepisów prawa karnego materialnego, które sankcjonują niepodleganie sprawcy karze, mimo popełnienia przez niego czynu zabronionego”⁴. Czyni się przy tym zastrzeżenie, że taką klauzulę ustawową „(...) trzeba interpretować zawężająco i odnosić wyłącznie do przypadków, w których ustawa, w przepisach materialnych, stwierdza niepodleganie karze mimo popełnienia przestępstwa (...), nie zaś do zdarzeń faktyczno-prawnych (...)”⁵. Z kolei, jak stwierdziła najwyższa instancja sądowa „(...) okoliczność wyłączająca ukaranie sprawcy zachodzi nie tylko wtedy, gdy sprawca dopuścił się czynu zabronionego, nie popełniając jednak przestępstwa (...), ale i wtedy, gdy sprawca dopuścił się czynu zabronionego, a ustawa wyłącza jego ukaranie z innych powodów (...)”⁶. Wreszcie, chodzi zarówno o „(...) te sytuacje, gdy sprawca, dopuszczając się czynu zabronionego, nie popełnia przestępstwa, jak i te, gdy ustawa z innych względów wyłącza jego ukaranie, w tym także, gdy sprawca przestępstwa zmarł”⁷. Wyłączenie karalności rozumie się nie tylko jako niemożność orzeczenia sankcji karnej, lecz również jej wykonania⁸. W wypadku ekstensywnej formuły wykładniczej, „zaniechanie ukarania sprawcy” obejmuje także takie typy unormowań, w wypadku których ustawodawca daje tylko uprawnienie innemu organowi do rezygnacji z ukarania (odstąpienie od wymierzenia kary, warunkowe umorzenie postępowania)⁹.

Wobec braku normatywnej definicji terminu „okoliczność wyłączająca ukaranie sprawcy czynu zabronionego”, a także wyraźnie zarysowanym w literaturze i orzecznictwie zróżnicowaniu stanowisk interpretacyjnych w kwestii jego wykładni, ustalenie wyczerpującego katalogu instytucji prawnokarnych przynależnych do tej kategorii pojęciowej jest zadaniem o niezwykle wysokim stopniu trudności. Już choćby pobieżna

³ K. Postulski, M. Siwek, *Przepadek w polskim prawie karnym*, Kraków 2004, s. 231–232.

⁴ J. Długosz, w: Królikowski, Zawlocki, *Komentarz KK*, cz. ogólna, t. 2, 2010, s. 781.

⁵ Uzasadnienie post. SA we Wrocławiu z 30.3.1999 r., II AKz 83/99, OSA 1999, Nr 3, poz. 21.

⁶ Uchw. SN z 22.11.1973 r., VI KZP 42/73, OSNKW 1974, Nr 2, poz. 23.

⁷ Post. SA w Warszawie z 10.4.2012 r., II AKz 194/12, Legalis.

⁸ J. Warylewski, *Orzekanie przypadku rzeczy tytułem środka zabezpieczającego wobec sprawcy czynu zabronionego*, Prok. i Pr. 2000, Nr 6, s. 126.

⁹ Gardocki, *Prawo karne*, 2015, s. 187.

analiza wypowiedzi piśmienniczych wskazuje, że ich autorzy najczęściej odwołują się jedynie do przykładowego wyliczenia takich regulacji. Tam natomiast, gdzie wyliczenie zdaje się mieć charakter wyczerpujący, można często wskazać regulacje, które zostały pominięte. Zazwyczaj wymienia się w tym kontekście tzw. klauzule niekaralności (wyrażające się w ustawowym zwrocie „nie podlega karze”), przedawnienie¹⁰, abolicję¹¹, a także czasami ułaskawienie¹², immunitety¹³, czy też odstępianie od wymiaru kary¹⁴.

- 4 Do okoliczności wyłączających karalność nie należą¹⁵ okoliczności wyłączające bezprawność (kontratypy)¹⁶ oraz okoliczności wyłączających winę w znaczeniu materialnoprawnym¹⁷. Akceptacja przeciwnego stwierdzenia oznaczałaby utożsamienie okoliczności wyłączających ukaranie sprawcy z sytuacjami wyłączenia w ogóle odpowiedzialności karnej. Jeżeli ustawodawcy chodziłoby o takie ujęcie, to wówczas zbędne byłoby wyodrębnianie w art. 99 § 1 KK, jako oddzielnej podstawy orzekania środka zabezpieczającego o charakterze administracyjnym, niepoczytalności sprawcy (stanowiącej przeciwieństwo okoliczność wyłączającą winę)¹⁸. Pojęcie „okoliczność wyłączająca karalność” odnosić należy tylko do tych prawokarnych instytucji, których konsekwencje zastosowania ograniczają się jedynie do wyłączenia karalności, a nie gdy brak karalności związany jest z brakiem przestępności czynu. Nie chodzi zatem o te konstrukcje, w wypadku których mamy do czynienia niejako z wtórnym wyłączeniem karalności. Nie zachodzi też okoliczność wyłączająca karalność w sytuacji, gdy brak jest danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie popełnienia przestępstwa (art. 17 § 1 pkt 1 KPK)¹⁹, gdy czyn nie zawierał znamion czynu zabronionego w rozumieniu art. 17 § 1 pkt 2 KPK²⁰, ani też w wypadku niecelowości orzekania środków wychowawczych na gruncie ustawy z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich²¹.

¹⁰ Tak m.in. *J. Warylewski*, Orzekanie przepadku rzeczy, s. 126; *Marek*, Prawo karne, 2006, s. 375. Niekiedy ogranicza się wyłącznie do instytucji przedawnienia karalności (m.in. *E. Bieńkowska*, w: *Rejman*, Komentarz KK, 1999, s. 1287; *Z. Cwiągalski*, w: *Zoll*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 1, 2012, s. 1246). Jak stwierdził SN w post. z 11.7.1986 r. (V KRN 262/86, OSNKW 1987, Nr 1–2, poz. 8), „mimo nastąpienia przedawnienia karalności sąd może orzekać o przepadku przedmiotów tytułem środka zabezpieczającego, ponieważ przedawnienie karalności stanowi tylko okoliczność wyłączającą ukaranie sprawcy czynu zabronionego”; zob. post. SN z 30.7.2002 r., I KZP 18/02, OSNKW 2002, Nr 9–10, poz. 76.

¹¹ „Abolicja jako tzw. ujemna przesłanka procesowa wyłącza możliwość prowadzenia procesu karnego” (wyr. SN z 14.9.1983 r., V KRN 197/83, OSNKW 1984, Nr 3–4, poz. 40).

¹² *N. Klaczyńska*, w: *Giezek*, Komentarz KK, 2012, s. 621.

¹³ Zawężając niekiedy wyłącznie do immunitetów materialnych (*Marek*, Prawo karne, 2006, s. 375).

¹⁴ *Śliwowski*, Prawo karne, 1979, s. 306–314.

¹⁵ Odmienne *P. Góralski*, O wątpliwościach dotyczących „okoliczności wyłączającej ukaranie sprawcy czynu zabronionego” jako przesłance zastosowania przepadku tytułem środka zabezpieczającego, PS 2009, Nr 11–12, s. 171–179.

¹⁶ Odmienne *E. Bieńkowska*, w: *Rejman*, Komentarz KK, 1999, s. 1286–1287.

¹⁷ Odmienne m.in. *T. Grzegorzczak*, Kodeks karny skarbowy. Komentarz, Warszawa 2006, s. 228.

¹⁸ *J. Raglewski*, Podstawy orzekania środków zabezpieczających o charakterze administracyjnym w kodeksie karnym z roku 1997, Prok. i Pr. 2002, Nr 4, s. 51.

¹⁹ Wyr. SN z 22.8.2002 r., V KK 215/02, Legalis.

²⁰ Post. SN z 8.4.2010 r., IV KK 52/10, Legalis. W takiej sytuacji orzekanie przepadku, na podstawie art. 100 KK następowałoby wobec sprawcy czynu irrelevantnego z perspektywy prawokarnej (*K. Postulski*, *M. Siwek*, Przepadek w polskim prawie karnym, s. 221).

²¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2014 r. poz. 382 ze zm. Odmienne: uchw. SN z 13.1.2005 r., III CZP 70/04, OSNC 2005, Nr 12, poz. 199.

5 Normatywny zwrot „zachodzi okoliczność wyłączająca ukaranie sprawcy czynu zabronionego” nie jest tożsamy zakresowo z określeniem „ustawa stanowi, że sprawca nie podlega karze” z art. 17 § 1 pkt 4 KPK. Argumentem na rzecz takiego poglądu jest chociażby wymienienie odrębnie, jako negatywnej przesłanki procesowej, przedawnienia karalności (art. 17 § 1 pkt 6 KPK). Zakres znaczeniowy ostatniego z wymienionych zapisów ustawowych należy ujmować wąsko, tj. chodzi wyłącznie o sytuacje, w których przepis prawno Karny *expressis verbis* stwierdza, że sprawca nie podlega karze. Okoliczność wyłączająca karalność jest zatem pojęciem zakresowo szerszym.

6 Jedną z bardziej kontrowersyjnych kwestii, których rozstrzygnięcie wymagane jest na gruncie zapisu o „okoliczności wyłączającej ukaranie sprawcy czynu zabronionego” sprowadza się do udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy do tej kategorii pojęciowej można także zaliczyć śmierć sprawcy. Wypowiadając się w tej materii, Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że jest to dopuszczalne²². Taki pogląd spotkał się w literaturze zarówno z aprobatą²³, jak i krytyczną oceną²⁴. Należy zdecydowanie negatywnie odnieść się do takiego stanowiska interpretacyjnego. Nie sposób zaaprobować bowiem tezy, w myśl której prawnie dopuszczalne byłoby wydanie orzeczenia w sytuacji braku podmiotu, którego miałyby ono dotyczyć. Skoro jakaś okoliczność ma wyłączać ukaranie danej osoby, to osoba ta musi żyć²⁵. Jak trafnie wskazał SA we Wrocławiu w post. z 30.3.1999 r.²⁶ „umorzenie postępowania przygotowawczego z powodu śmierci podejrzanego wyklucza możliwość ustalenia, w sposób przewidziany przez prawo, podstawowej, materialnoprawnej przesłanki orzeczenia przepadku rzeczy tytułem środka zabezpieczającego, stanowiącej warunek *sine qua non* takiego orzeczenia, jakim jest ustalenie, że dana osoba popełniła przypisywany jej czyn zabroniony. Ustalenie o tym może być dokonane tylko w postępowaniu karnym prowadzonym przeciwko osobie podejrzaney”.

7 Najbardziej typowym przykładem okoliczności wyłączającej karalność są tzw. ustawowe klauzule niekaralności. Ich aplikacja wiąże się z gwarancją uzyskania przez sprawcę czynu przestępnego z mocy prawa (*ex lege*) przywileju bezkarności. Swoje jurydyczne wyrażenie znajdują w sformułowaniu „nie podlega karze”. Zalicza się tu przede wszystkim regulacje określone tradycyjnie mianem „czynnego żalu”. Uzasadnienie dla istnienia tego typu szczególnych rozwiązań normatywnych bazuje na rozmaitych racjach. Istotne znaczenie ma względem aspekt polityczno-kryminalny. Chodzi przede wszystkim o zapobieżenie naruszeniu chronionego prawnokarnie dobra prawnego, uwzględnieniu przy wymiarze następstw prawnokarnych postawy sprawy bądź też kompensaty szkody wyrządzonej popełnionym czynem karalnym. Z perspektywy procesowej, w wypadku spełnienia wymagań dla „niepodlegania karze” zachodzi jedna z tzw.

²² Uchw. SN z 22.11.1973 r., VI KZP 42/73, OSNKW 1974, Nr 2, poz. 23; zob. także: post. SN z 7.9.1974 r., V KZ 119/74, OSNKW 1974, Nr 11, poz. 215; uchw. SN z 13.3.1984 r., VI KZP 47/83, OSNKW 1984, Nr 7–8, poz. 70; post. SA w Warszawie z 10.4.2012 r., II AKz 194/12, Legalis.

²³ M. Cieślak, Z. Doda, Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie postępowania karnego (I półrocze 1974 r.), Pal. 1975, Nr 3, s. 49; Świada, Prawo karne, 1986, s. 360.

²⁴ Zob. m.in.: Z. Cwiakalski, A. Zoll, Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego z zakresu prawa karnego materialnego za I półrocze 1984 r., NP 1985, Nr 6, s. 63; E. Bieńkowska, w: *Rejman*, Komentarz KK, 1999, s. 1288.

²⁵ K. Postulski, M. Siwek, Przepadek w polskim prawie karnym, s. 224.

²⁶ II AKz 83/99, OSA 1999, Nr 3, poz. 21.

negatywnych przesłanek procesowych (art. 17 § 1 pkt 4 KPK) skutkująca odmową wszczęcia postępowania karnego bądź też jego umorzeniem.

- 8 Do kategorii okoliczności wyłączających karalność czynu zabronionego z całą pewnością zaliczyć należy instytucję przedawnienia karalności (art. 101, 102, 104 i 105 KK). Wiąże ona z upływem czasu określone konsekwencje dla odpowiedzialności karnej za popełniony przez sprawcę czyn²⁷. Na gruncie polskiego ustawodawstwa karnego funkcjonowała pod rządami zarówno KK z 1932 r.²⁸, jak i KK z 1969 r.²⁹
- 9 Uzasadnienie dla istnienia tego typu konstrukcji jurydycznej ma charakter mieszany, tj. materialno-procesowy³⁰, z zaakcentowaniem elementów materialnoprawnych³¹. Po upływie określonego czasu od popełnienia przez sprawcę czynu karalnego „zacieiera się poczucie konieczności represji karnej. Czas przynosi zapomnienie, przebaczenie winy, poczucie doznanej krzywdy maleje, tak o ile chodzi o pokrzywdzonego, jak i całą społeczność, której porządek prawny został obrażony. Skoro potrzeba reakcji karnej ustępuje z biegiem czasu, a przynajmniej znacznie traci na sile, przeto zaniechanie ukarania sprawcy przestępstwa jest wpływem myśli, że prawo karania powinno zgasnąć”³². Po upływie określonego czasu dezaktualizuje się potrzeba operowania sankcją karną wobec sprawcy, i to zarówno w perspektywie prewencji ogólnej (w świadomości społecznej został zatarty ślad popełnionego przestępstwa), jak i szczególnej (z upływem czasu często potrzeba resocjalizacji sprawcy staje się już nieaktualna)³³. Dochodzi zatem do zaniku celowości ścigania karnego sprawcy³⁴. Z perspektywy sprawiedliwościowego celu reakcji karnej, upływający czas osłabia żądanie kary (będące imperatywem społecznego poczucia sprawiedliwości), narasta zdolność do przebaczenia³⁵. Funkcjonowanie instytucji przedawnienia karalności uzasadnione jest także racjami o charakterze procesowym. Oczywistym jest, że wraz z upływem czasu niepomierne wzrasta ryzyko

²⁷ Jak czytamy w uzasadnieniu rządowego projektu Kodeksu karnego: „Przedawnienie uchyla karalność czynu przestępnego, nie odbierając czynowi charakteru przestępstwa” (w: Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami, Warszawa 1997, s. 171). Nie mają przy tym znaczenia inne okoliczności, takie jak zachowanie sprawcy po popełnieniu czynu karalnego, okazana przez niego skrucha bądź też ukrycie się przed organami ścigania (Śliwiński, Polskie prawo karne, cz. ogólna, 1946, s. 526–527).

²⁸ Kodeks karny z 1932 r. wyodrębniał trzy rodzaje przedawnienia: przedawnienie wszczęcia postępowania karnego (art. 86), przedawnienie wyrokowania (art. 87, 88) i przedawnienie wykonania wyroku skazującego (art. 89).

²⁹ Kodeks karny z 1969 r. znał dwa rodzaje przedawnienia: przedawnienie karalności (art. 105) i przedawnienie wykonania kary (art. 107).

³⁰ Upływ terminów przedawnienia „dezaktualizuje realizację celów karania, ma też na względzie uniknięcie destrukcji procesu integracji społecznej sprawcy przestępstwa. Pewne znaczenie mają też względy praktyczne, związane z trudnościami dowodzenia w procesie faktu popełnienia przestępstwa” (Nowe kodeksy karne, s. 171). Wskazywane jest także inne uzasadnienie techniczno-humanistyczne. Z jednej bowiem, strony po upływie znacznego okresu czasu są trudności w ustaleniu dowodów, z drugiej zaś, w miarę upływu czasu człowiek się zmienia (Śliwiński, Prawo karne, 1979, s. 307).

³¹ A. Sakowicz, w: Królikowski, Zawłocki, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 2, 2015, s. 613–617; zob. także M. Kulik, Przedawnienie karalności i przedawnienie wykonania kary w polskim prawie karnym, Warszawa 2014, s. 850; K. Banasik, Przedawnienie w prawie karnym w systemie kontynentalnym i anglosaskim, Warszawa 2014, s. 808.

³² Śliwiński, Polskie prawo karne, cz. ogólna, 1946, s. 525–526.

³³ W. Wróbel, A. Zoll, Polskie prawo karne. Część ogólna, Kraków 2010, s. 577.

³⁴ Uchw. SN z 7.6.2002 r., I KZP 15/02, OSNKW 2002, Nr 7–8, poz. 49.

³⁵ Cieślak, Polskie prawo karne, 1994, s. 482.

popelnienia błędu w czynionych w postępowaniu karnym ustaleniach relewantnych dla kwestii rozstrzygnięcia o odpowiedzialności karnej konkretnej osoby za dopuszczenie się czynu przestępnego. W pamięci świadków zdarzenia zacierają się okoliczności badanego stanu faktycznego. Nie bez znaczenia jest także wzgląd na okoliczność, że określenie terminów przedawnienia karalności oddziałuje mobilizująco na organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości³⁶.

Kreśląc kilka ogólnych uwag na temat instytucji przedawnienia karalności, warto zwrócić uwagę na zagadnienie o istotnym znaczeniu praktycznym. W literaturze spotkać można się z poglądem, że jej stwierdzenie wymaga równocześnie ustalenia, iż sam czyn zabroniony został popełniony. Nie można bowiem zasadnie twierdzić, że nastąpiło przedawnienie karalności w wypadku, gdy czynu w ogóle nie popełniono³⁷. Takie stanowisko wydaje się być jednak zbyt kategoryczne. Oczywiście jest, że organ procesowy musi określić moment czasowy, w którym miało miejsce badane zachowanie się konkretnej osoby. Bez takiego precyzyjnego ustalenia nie sposób bowiem rozstrzygnąć, czy upłynął już termin przedawnienia karalności. Chodzi w tym przypadku jednak o dokonanie oceny, czy od analizowanego zachowania sprawcy minął już taki okres czasu, że niezależnie od tego, czy jest ono prawnokarnie relewantne, czy też nie, to i tak wykluczone jest pociągnięcie sprawcy do odpowiedzialności karnej. Nie można, rzecz jasna, wymagać, aby organ procesowy pomijał zupełnie w uzasadnieniu wydawanego przez siebie orzeczenia kwestię prawdopodobieństwa realizacji znamion konkretnego typu czynu zabronionego. Ma to podstawowe znaczenie chociażby dla rozstrzygnięcia o długości terminu przedawnienia karalności, który uzależniony jest od tego, jaki typ czynu zabronionego opisuje normatywnie zachowanie sprawcy. Nie oznacza jednak, że organ procesowy musi w orzeczeniu wydanym w przypadku nastąpienia przedawnienia karalności przesądzić o fakcie realizacji znamion takiego czynu. Chodzi bowiem jedynie o ustalenie, że między poddanym prawnokarnej ocenie zachowaniem upłynął już tak długi okres, iż nawet zakładając, że może on stanowić podstawę odpowiedzialności karnej, to występuje tzw. przeszkoda procesowa³⁸. Od tego, jakim materiałem dowodowym dysponuje organ procesowy w momencie ujawnienia przedawnienia karalności, uzależniony jest wybór negatywnej przesłanki postępowania karnego, jaka zostanie przez niego zastosowana. W razie gdy będzie on na tyle kompletny, aby móc stanowić podstawę jednoznacznych rozstrzygnięć w kwestii ustalenia realizacji znamion typu czynu zabronionego, istnieje możliwość podjęcia decyzji w oparciu o stwierdzenie braku popelnienia czynu albo braku danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie jego popelnienia (art. 17 § 1 pkt 1 KPK). W takiej sytuacji bowiem winien on zastosować podstawę najbardziej korzystną dla podejrzanego (oskarżonego)³⁹. Jeżeli natomiast zebrany w sprawie materiał dowodowy nie pozwala na jednoznaczne rozstrzygnięcie

10

³⁶ A. Sakowicz, w: *Królikowski, Zawłocki*, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 2, 2015, s. 614.

³⁷ M. Rogalski, w: *A. Kiełtyka, J. Paśkiewicz, M. Rogalski, A. Ważny*, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz, Warszawa 2009, s. 38.

³⁸ A. Barczak-Oplustil, J. Raglewski, Praktyczne aspekty przedawnienia karalności czynu, PiP 2011, Nr 4, s. 86–87.

³⁹ Stwierdzenie wystąpienia przeszkody procesowej z art. 17 § 1 pkt 6 KPK nie zwalnia od badania kwestii, czy nie zaistniały jeszcze inne negatywne przesłanki postępowania karnego – zob. post. SN z 2.7.2002 r., IV KKN 264/99, Legalis.

w kwestii dopuszczenia się przez określoną osobę czynu karalnego, wówczas należy umorzyć postępowanie karne wykorzystując podstawę z art. 17 § 1 pkt 6 KPK.

- 11** Kolejną instytucją, którą można zaliczyć do kategorii okoliczności wyłączających karalność jest abolicja. Oznacza wyrażony w ustawie zakaz wszczynania albo dalszego prowadzenia postępowania karnego. Formalnie swobodnej decyzji ustawodawcy pozostawiono kwestię wyznaczenia rodzaju czynów karalnych, jakich ma dotyczyć dobrodziejstwo tego rozwiązania legislacyjnego. W tym celu mogą być wykorzystywane rozmaite kryteria, takie jak chociażby typ ustawowego zagrożenia. W literaturze akcentuje się, że ustawodawca winien wykazywać powściągliwość w sięganiu po abolicję w odniesieniu do sprawców przestępstw, w przypadku których występuje indywidualny pokrzywdzony. Może on bowiem odczuwać jako niesprawiedliwe przebaczenie w jego imieniu czynów, które łączyły się z wyrządzeniem mu krzywdy⁴⁰. Abolicja jest często łączona w jednym akcie prawnym z postanowieniami amnestyjnymi. W ich wypadku chodzi o złagodzenie bądź darowanie (w całości albo części) wymierzonej prawomocnie kary za określone kategorie czynów karalnych. Modyfikacja dotyczy zatem już zastosowanych konsekwencji prawno Karnych. Chodzi o zbiorowy akt łaski⁴¹. U podstaw amnestii leżą względy polityczno-kryminalne, a w szczególności dążenie do złagodzenia skutków zbyt surowych skazań. W naszym kraju ostatnią ustawę o amnestii uchwalono 7.12.1989 r.⁴²
- 12** Istnienie prezentowanych rozwiązań ustawowych nie jest wolne od krytycznych ocen. Pamiętać należy, że abolicja, czy amnestia uchwalane są przez parlament, a zatem organ o charakterze politycznym. Z istoty swojej musi to zatem oznaczać poważną ingerencję władzy ustawodawczej w obszar właściwy dla władzy sądowniczej. Dostrzega się, że z uwagi na to, iż jest to akt generalny, ma zawsze mniejsze szanse na przyczynienie się do realizacji sprawiedliwościowej i prewencyjnej funkcji kary niż wyważona polityka karania realizowana przy wymiarze kary w realiach konkretnego stanu faktycznego⁴³.
- 13** W ramach niniejszego rozdziału, analizie poddano także immunitety. Tego typu rozwiązanie prawne służyć ma zagwarantowaniu osobie z niego korzystającej możliwości prawidłowego wykonywania powierzonych jej funkcji, a w szczególności uniknięcia ewentualnej sztykany z powodu jej wykonywania⁴⁴. Legislator, biorąc pod uwagę konieczność zapewnienia ochrony określonym wartościom (np. niezawisłość sędziowska), decyduje się na stworzenie pewnej kategorii osób gwarancji skutkujących bądź wyłączeniem dopuszczalności przypisania im odpowiedzialności karnej za popełnione przestępstwa, bądź też obostrzeniami w możliwości wszczęcia oraz prowadzenia wobec nich postępowania karnego. Wyróżnia się w związku z tym dwa rodzaje immunitetów: materialny oraz formalny. W przypadku pierwszego chodzi o przywilej bezwzględny i trwałe wyłączenie możliwości ponoszenia odpowiedzialności karnej za dopuszczenie czynu karalnego. Mimo zatem spełnienia przesłanek odpowiedzialno-

⁴⁰ Gardocki, Prawo karne, 2015, s. 188.

⁴¹ Marek, Prawo karne, 2006, s. 382.

⁴² Dz.U. Nr 64, poz. 390.

⁴³ Gardocki, Prawo karne, 2011, s. 207.

⁴⁴ Gardocki, Prawo karne, 2015, s. 47.

ści karnej, wyłączona jest karalność czynu. Dalszą konsekwencją (procesową) jest nieprowadzenie postępowania karnego. W zakresie przestępstw, immunitetów materialnych nie jest zbyt wiele i ich zastosowanie ogranicza się jedynie do wybranych typów czynów przestępnych⁴⁵. Immunitet formalny z kolei nie wywiera skutków na gruncie prawa karnego materialnego (nie wyłącza bowiem karalności czynu), lecz ma znaczenie jedynie w perspektywie procesowej. Chodzi mianowicie o uzależnienie możliwości pociągnięcia sprawy przestępstwa do odpowiedzialności karnej od zgody odpowiedniego organu. Ta przeszkoda ma charakter jedynie czasowy⁴⁶. Na gruncie polskiego ustawodawstwa stosunkowo duża jest liczba podmiotów, które korzystają z tego typu dobrodziejstwa⁴⁷. Instytucja immunitetu nie jest wolna od krytyki wskazującej, że pozwala wybranym kategoriom osób bezkarnie naruszać normy prawne. Wydaje się to być jednak zbyt daleko idącym stwierdzeniem. Oczywiście jest, że zakres konkretnego immunitetu może być przedmiotem kontrowersji, niemniej nie powinno to jednak prowadzić do negowania zasadności istnienia samej instytucji. Należy mieć również świadomość, że konsekwencje ponoszone z tytułu odpowiedzialności dyscyplinarnej mogą być bardziej dolegliwe niż w ramach odpowiedzialności karnej.

Obok konstrukcji jurydycznych, które z mocy prawa (*ex lege*) gwarantują sprawcy przestępstwa przywilej bezkarności, w polskim systemie prawa karnego istnieją regulacje dające uprawnienie sądowi do zastosowania dobrodziejstwa odstąpienia od wymierzenia kary. W zamierzeniu legislatora służyć mają uelastycznieniu sądowego wymiaru kary, zwłaszcza wobec sprawców tzw. drobnej przestępczości, gdy w perspektywy wymogów prewencji ogólnej i szczególnej wymierzenie kary nie jest konieczne⁴⁸. Pamiętajmy jednak, że odstąpienie od wymiaru kary następuje w wyroku skazującym, w którym uznaje się sprawcę winnym popełnienia przestępstwa. Czyni się to zatem, odmiennie niż w przypadku niepodlegania karze z mocy prawa, dopiero po przeprowadzeniu postępowania karnego. Z takim orzeczeniem wiążą się negatywne skutki skazania, takie jak chociażby wpis do Krajowego Rejestru Karnego⁴⁹. Tryb stosowania instytucji odstąpienia od wymierzenia kary ma wyłącznie charakter fakultatywny. A zatem,

14

⁴⁵ Przykładowo, adwokat za nadużycie wolności słowa i pisma „stanowiące ściganą z oskarżenia prywatnego zniewagę lub zniesławienie strony, jej pełnomocnika lub obrońcy, kuratora, świadka, biegłego lub tłumacza podlega ściganiu tylko w drodze dyscyplinarnej” (art. 8 ust. 2 ustawy z 26.5.1982 r. – Prawo o adwokaturze (tekst jedn. Dz.U. z 2015 r. poz. 615 ze zm.); zob. także art. 11 ust. 2 ustawy z 6.7.1982 r. o radcach prawnych (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 233); art. 137 § 4 ustawy z 28.1.2016 r. – Prawo o prokuraturze (Dz.U. z 2016 r. poz. 177).

⁴⁶ Gardocki, Prawo karne, 2015, s. 46–47.

⁴⁷ Zob. m.in.: art. 105 ust. 2, art. 108, 145, 156, 181, 211 Konstytucji RP; art. 18 ustawy z 23.12.1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli (tekst jedn. Dz.U. z 2015 r. poz. 1096 ze zm.); art. 14 ustawy z 18.12.1998 r. o Instytucji Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 152 ze zm.); art. 15a ustawy z 26.3.1982 r. o Trybunale Stanu (tekst jedn. Dz.U. z 2002 r. Nr 101, poz. 925 ze zm.); art. 24 ustawy z 25.6.2015 r. o Trybunale Konstytucyjnym (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 293); art. 80 ustawy z 27.7.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn. Dz.U. z 2015 r. poz. 133 ze zm.); art. 29 ustawy z 25.7.2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r. poz. 1647 ze zm.); art. 49 ustawy z 23.11.2002 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r. poz. 499 ze zm.); art. 135 PrProk.

⁴⁸ W. Wróbel, A. Zoll, Polskie prawo karne, 2010, s. 541.

⁴⁹ Art. 1 ust. 2 pkt 1 ustawy z 24.5.2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym (tekst jedn. Dz.U. z 2015 r. poz. 1036 ze zm.).

swobodnemu uznaniu sądu pozostawiono ocenę zasadności sięgnięcia po nią w realiach konkretnego stanu faktycznego.

- 15 Odstąpienie od wymierzenia kary może łączyć się także z odstąpieniem od wymierzenia środka karnego, nawiązki na rzecz Skarbu Państwa i przypadku, nawet gdy jego orzeczenie było obowiązkowe (art. 61 § 2 KK). Taka możliwość ma bardzo istotne znaczenie z perspektywy osoby, wobec której jest aplikowana prezentowana instytucja. Pamiętać bowiem należy, że wymienione środki prawnokarnej reakcji mogą charakteryzować się znacznie większą dolegliwością niż kara. Przykładowo wskazać można zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej (art. 41 KK), czy też zakaz prowadzenia pojazdów (art. 42 KK)⁵⁰.
- 16 Skazanie za przestępstwo, bez względu na to, jakie prawnokarne konsekwencje zostaną wobec sprawcy zastosowane, pozostawia na nim piętno osoby skazanej. Z oczywistych względów legitymowanie się „łatką przestępcy” pociąga za sobą wiele negatywnych konsekwencji o różnorodnym charakterze, rzutujących na sytuację skazanego w dalszej perspektywie czasowej. Mają one przy tym zarówno wymiar społeczny, jak i prawny. W wypadku pierwszego chodzi o stygmatyzację takiej osoby, utrudniającą w istotnym stopniu jej powrót do normalnego funkcjonowania w życiu społecznym, a w konsekwencji przesuwając ją na jego margines. Zdarza się, że występuje zjawisko odrzucenia i potępienia ze strony środowiska, w którym skazany przebywa. Istotną negatywną konsekwencją w wymiarze prawnym jest przede wszystkim uniemożliwienie wykonywania niektórych zawodów, zajmowania określonych stanowisk, czy pełnienia funkcji przez osoby, które nie mogą się wylegitymować bezkarnością, przynajmniej za niektóre typy przestępstw⁵¹. Nawet zresztą w przypadku aplikowania na stanowisko, w wypadku którego nie jest ustawowo wymagana bezkarność, pracodawcy niejednokrotnie uzależniają zatrudnienie danej osoby od braku karalności za przestępstwo, udokumentowanej informacją z Krajowego Rejestru Karnego. Takie ograniczenia w oczywisty sposób rzutują negatywnie na perspektywy zawodowe. W płaszczyźnie prawnokarnej uprzednie prawomocne skazanie jest zawsze traktowane jako okoliczność obciążająca przy wymiarze sankcji karnej, mogące także skutkować m.in. podjęciem warunkowo umorzonego postępowania karnego, zarządzeniem wykonania warunkowo zawieszanej kary, czy też uzasadniać przyjęcie recydywy.
- 17 Te wszystkie negatywne konsekwencje, wiążące się immanentnie z wydaniem wyroku skazującego neutralizować ma instytucja zatarcia skazania⁵². W założeniu ma zatem ułatwić skazanemu – który odbył karę, darowano mu ją bądź nastąpiło przedawnienie jej wykonania – integrację społeczną⁵³. Mamy w tym wypadku do czynienia z kon-

⁵⁰ Z. Cwiągalski, w: Zoll, Komentarz KK, cz. ogólna, t. 1, 2012, s. 865.

⁵¹ Przykładowo, stosownie do art. 4 pkt 3 ustawy z 21.11.2008 r. o służbie cywilnej (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r. poz. 1111 ze zm.) w służbie cywilnej może być zatrudniona osoba, która nie była skazana prawomocnym wyrokiem za umyślne przestępstwo lub umyślne przestępstwo skarbowe. Podobnie, licencja pracownika ochrony fizycznej może być wydana osobie, która nie była skazana prawomocnym orzeczeniem za jakiegokolwiek przestępstwo umyślne (art. 26 ust. 2 pkt 5, art. 27 ust. 2 ustawy z 22.8.1997 r. o ochronie osób i mienia, tekst jedn. Dz.U. z 2014 r. poz. 1099 ze zm.).

⁵² Występowała w kodyfikacjach materialnego prawa karnego z lat 1932 r. (art. 90) i 1969 r. (art. 110–112).

⁵³ Nowe kodeksy karne, s. 172.

strukcją o wyraźnie zaakcentowanym pierwiastku humanitarnym, stanowiącą konsekwencją podmiotowego traktowania sprawcy przestępstwa. Zatarcie skazania pozwala skazanemu odzyskać status osoby niekaralnej. Skutkiem jej aplikacji jest bowiem to, że skazanie uważa się za niebyłe i wpis o nim zostaje usunięty z Krajowego Rejestru Karnego (art. 106 KK). Stwarza zatem fikcję prawną, że osoba, wobec której znajduje zastosowanie dobrodziejstwo tej instytucji, nie była uprzednio karana. Może ona wówczas we wszystkich składanych przez nią deklaracjach (w tym czynionych pod rygorem odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań bądź oświadczenia) twierdzić, że nie była dotychczas karana i takie jej stwierdzenie będzie traktować należy jako prawdziwe.

§ 17. Ustawowe klauzule niekaralności

Regulacje obowiązującego polskiego systemu prawa karnego przewidują stosunkowo dużą ilość klauzul ustawowych, których stosowanie wiąże się z gwarancją uzyskania przez sprawcę czynu zabronionego *ex lege* przywileju bezkarności. Swoją jurydyczny wyraz znajdują w ustawowym sformułowaniu „nie podlega karze”. Zastosowanie takiego unormowania prowadzi do specyficznej reakcji procesowej, chroniącej sprawcę przed wymiarem wobec niego kary, jako typowego następstwa prawnokarnego związanego z popełnionym przestępstwem⁵⁴. Czyn, jakiego dopuścił się sprawca, jest wciąż prawnokarne relewantny, pozostając bezprawnym i zawinionym⁵⁵. W tej kategorii mieszczą się przede wszystkim uregulowania określane tradycyjnie mianem czynnego żalu⁵⁶.

Uzasadnienie dla istnienia ustawowych klauzul niekaralności bazuje na rozmaitych racjach. Podstawowe znaczenie ma, z całą pewnością, względ na aspekt polityczno-kryminalny, określany niekiedy mianem utylitarystycznego. Odwołuje się do pozytywnych efektów, jakie uzyskuje się dzięki stosowaniu tego typu rozwiązań legislacyjnych w perspektywie polityki karnej realizowanej na gruncie ustawodawstwa karnego⁵⁷. Osoba, która zdecydowała się wkroczyć na drogę przestępstwa, nie zawsze winna spotkać się

18

19

⁵⁴ Nie oznacza to, że wobec takiego sprawcy nie można zastosować żadnych konsekwencji prawnokarnych. Zaistnienie „okoliczności wyłączającej ukaranie sprawcy czynu zabronionego” umożliwia chociażby orzeczenie przepadku (art. 45a KK).

⁵⁵ Te klauzule ustawowe należy wyraźnie odróżniać od instytucji odstąpienia od wymiaru kary (art. 59, 61 KK). Choć w obu przypadkach kara nie jest wymierzana, to jednak przy aplikacji instytucji sądowego wymiaru kary dochodzi do wydania orzeczenia skazującego.

⁵⁶ Jest to termin języka prawniczego, co do którego szczegółowego zakresu znaczeniowego brak w literaturze i orzecznictwie jednolitości poglądów. Opowiadając się za jego szerokim rozumieniem, chodzi o pojęcie obejmujące instytucje prawnokarne, których wyznacznikiem konstrukcyjnym jest to, że sprawca czynu karnego uzyskuje określone koncesje (o różnym stopniu regresji karania) w zakresie następstw prawno-karnych popełnionego czynu, o ile podejmie w jego czasie bądź dopiero po jego popełnieniu czynności skutkujące „neutralizacją” negatywnych następstw związanych z zachowaniem karalnym (*J. Raglewski*, Czynyne żal sensu largo, *Jur.* 1999, Nr 6, s. 5–7).

⁵⁷ Tego typu uzasadnienie bierze swój początek od poglądów *A. Feuerbacha* (*A. Spotowski*, O odstąpieniu od usiłowania, *PiP* 1980, Nr 6, s. 87).

z reakcją karną⁵⁸. Stosowanie sankcji karnej nie musi być zatem nieuchronne. Racjonalizacja polityczno-kryminalna może dotyczyć zarówno zachowań przed naruszeniem dobra prawnego, jak i już po jego nastąpieniu. Przez zapobieżenie naruszeniu dobra prawnego chronionego danym typem czynu karalnego następuje wypełnienie jednej z podstawowych funkcji prawa karnego (funkcja ochronna). Legislator wprowadzając odpowiednie instrumentarium chce skłonić przynajmniej pewną część sprawców do porzucenia działalności przestępczej. Ustawowa obietnica bezkarności stanowi, z całą pewnością, silny bodziec stymulujący ich do takiego zachowania. Potrzeba kompensacji przez karę kryminalną staje się wówczas nieaktualna. Aby osiągnąć założony cel polityczno-kryminalny, legislator decyduje się nawet na wprowadzenie do przesłanek stosowania ustawowych klauzul niekaralności zachowań, które z perspektywy etycznej mogą być oceniane nagannie, np. denuncjacja⁵⁹. Istnienie takich rozwiązań normatywnych jednoznacznie wskazuje, że priorytetem w prawie karnym nie jest ukaranie sprawcy za wszelką cenę⁶⁰. Znaczenie racjonalizacji polityczno-kryminalnej nie ogranicza się przy tym wyłącznie do momentu czasowego przed dokonaniem czynu karalnego. W okresie późniejszym istotne jest przede wszystkim naprawienie wyrządzonej czynem przestępnym szkody (funkcja kompensacyjna prawa karnego). Wprowadzenie do przepisów karnych ustawowych klauzul bezkarności może także wynikać z innych względów, takich jak chociażby uzyskanie informacji o okolicznościach czynu zabronionego, umożliwiającą skuteczne ściganie karne innych osób współdziałających w jego popełnieniu, rozbicie solidarności między uczestnikami przestępczego procederu⁶¹, czy też uwzględnienie trudnej sytuacji motywacyjnej sprawcy, który znajdując się w swoistym konflikcie interesów, decyduje się na popełnienie czynu przestępnego⁶².

20 Z perspektywy procesowej, w wypadku spełnienia wymagań dla „nie podlegania karze” z mocy prawa zachodzi jedna z tzw. negatywnych przesłanek, wymieniona w art. 17 § 1 pkt 4 KPK. Konsekwencje zastosowania takiej klauzuli ustawowej są różne w zależności od tego, na jakim etapie postępowania karnego zostanie stwierdzone jej wystąpienie. I tak, jeżeli nastąpi to przed wszczęciem postępowania karnego, organ procesowy zobowiązany jest do odmowy jego wszczęcia. Gdy ujawni się natomiast już w trakcie postępowania przygotowawczego, to decyzją procesową powinno być umorzenie postępowania karnego. W wypadku zaś, gdy następuje po rozpoczęciu przewodu sądowego, postępowanie umarza się wyrokiem (art. 414 § 1 KPK)⁶³. Istotne znaczenie ma również podkreślenie faktu, że w zakresie tego typu konstrukcji jurydycznych nie mamy

⁵⁸ Jak pisał *J. Makarewicz* (Prawo karne, 1924, s. 42), racjonalna polityka kryminalna winna „(...) doradzać odstąpienie od kary tam, gdzie kara nie tylko nie przynosi pożytku, lecz wprost powoduje szkodę społeczną”.

⁵⁹ *M. Klepner*, Klauzule bezkarności w polskim prawie karnym, *Pal.* 2001, Nr 9–10, s. 43.

⁶⁰ Konstrukcja czynnego żalu odzwierciedla nastawienie funkcji kary na prewencję indywidualną (*W. Wróbel, A. Zoll*, Polskie prawo karne. Część ogólna, Kraków 2010, s. 375).

⁶¹ Regulacje przewidziane w art. 229 § 6, art. 230a § 3, art. 296a § 5 KK.

⁶² Rozwiązania normatywne z art. 233 § 3, art. 236 § 2, art. 240 § 3 KK.

⁶³ W praktyce częściej zastosowanie negatywnej przesłanki z art. 17 § 1 pkt 4 KPK prowadzi do umorzenia postępowania. Wynika to ze złożoności sprawy, w której możliwe jest wystąpienie okoliczności powodujących wyłączenie karalności. Trudno zatem już na tak wstępnym etapie czynić jednoznaczne rozstrzygnięcia w kwestii spełnienia przesłanek warunkujących zastosowanie tych konstrukcji jurydycznych (*A. Zdanowska*, Bezkarność przekupstwa, *Prok. i Pr.* 2010, Nr 9, s. 89).

do czynienia z uznaniowością organu procesowego. Spełnienie wymaganych prawem przesłanek oznacza konieczność zastosowania takiej instytucji. Sprawca przestępstwa ma zatem pewność, że jeżeli tylko zrealizuje ustawowe wymogi, zagwarantowane ma skorzystanie z dobrodziejstwa przywileju bezkarności. Jest to istotny czynnik motywacyjny dla potencjalnego „użytkownika” tego typu rozwiązań. W tym wypadku nie chodzi o miarkowanie dolegliwości represji prawnokarnej.

W rozwoju historycznym polskiego systemu prawa karnego ustawowe klauzule gwarantujące sprawcy przestępstwa bezkarności występowały w różnych aktach prawnych. Spotykamy je w kodyfikacjach prawa karnego materialnego z lat 1932⁶⁴ i 1969⁶⁵, a także w przepisach karnych tzw. pozakodeksowego prawa karnego. W obowiązującym KK z 1997 r. przewidziane są w: art. 15 § 1, art. 17, 23 § 1, art. 25 § 3, art. 131, art. 157a § 3, art. 160 § 4, art. 169 § 1, art. 176 § 1, art. 220 § 3, art. 229 § 6, art. 230a § 3, art. 233 § 3, art. 236 § 2, art. 239 § 2, art. 240 § 3, art. 252 § 4, art. 259, 296 § 5, art. 296a § 5, art. 297 § 3, art. 298 § 2, art. 299 § 8 KK. Z kolei spośród tzw. pozakodeksowych przepisów karnych ustawowe klauzule gwarantujące *ex lege* przywilej bezkarności występują w: art. 6 dekretu z 31.8.1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego⁶⁶; art. 9 ust. 1 ustawy z 25.6.1997 r. o świadku koronnym⁶⁷; art. 4 ust. 3 ustawy z 29.7.2005 r. o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz o zmianie ustawy o służbie zastępczej⁶⁸; art. 69 ustawy z 9.6.2006 r. – Przepisy wprowadzające ustawę o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego oraz ustawę o służbie funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służby Wywiadu Wojskowego⁶⁹; art. 29 ust. 3 ustawy z 18.10.2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów⁷⁰; art. 49 ustawy z 25.6.2010 r. o sporcie⁷¹; art. 54 ust. 6 ustawy z 12.5.2011 r. o refundacji leków, środków spożywczych specjalnego przeznaczenia żywieniowego oraz wyrobów medycznych⁷²; art. 13 ustawy z 15.6.2012 r. o skutkach powierzania wykonywania pracy cudzoziemcom przebywającym wbrew przepisom na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej⁷³.

Już choćby pobieżna analiza zapisów ustawowych gwarantujących przywilej bezkarności z mocy prawa pozwala z łatwością zauważyć, że pod względem konstrukcyjnym występują zarówno w postaci generalnej, jak i szczegółowych rozwiązań legislacyjnych, wykazując przy tym pewne elementy wspólne, a zarazem odrębne⁷⁴.

⁶⁴ Art. 17 § 1, art. 22 § 1, art. 141, 145 § 2, art. 148 § 2, art. 180 § 2, art. 219 § 2 KK z 1932 r.

⁶⁵ Art. 13 § 1, art. 15, 21 § 1, art. 124 § 3, art. 128 § 2, art. 156a § 3, art. 164 § 2, art. 247 § 3, art. 250 § 2, art. 252 § 2, art. 254 § 2, art. 277 § 1, art. 278 § 4 KK z 1969 r.

⁶⁶ Tekst jedn. Dz.U. z 1946 r. Nr 69, poz. 377.

⁶⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 2014 r. poz. 1801 ze zm.

⁶⁸ Dz.U. Nr 180, poz. 1496.

⁶⁹ Dz.U. Nr 104, poz. 711 ze zm.

⁷⁰ Tekst jedn. Dz.U. z 2013 r. poz. 1388 ze zm.

⁷¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 176.

⁷² Tekst jedn. Dz.U. z 2015 r. poz. 345 ze zm.

⁷³ Dz.U. z 2012 r. poz. 769.

⁷⁴ J. Paśkiewicz, Problematyka wybranych klauzul niepodlegania karze, w: Zmiany w polskim prawie karnym po wejściu w życie Kodeksu karnego z 1997 roku (pod red. T. Bojarskiego, K. Nazar, A. Nowosad, M. Szwarczyka), Lublin 2006, s. 61–63.